

Szőke Balázs

A pécsi Szent Péter és Pál Székesegyház egykori hajóboltozata

PAZIRIK
INFORMATIKAI KFT

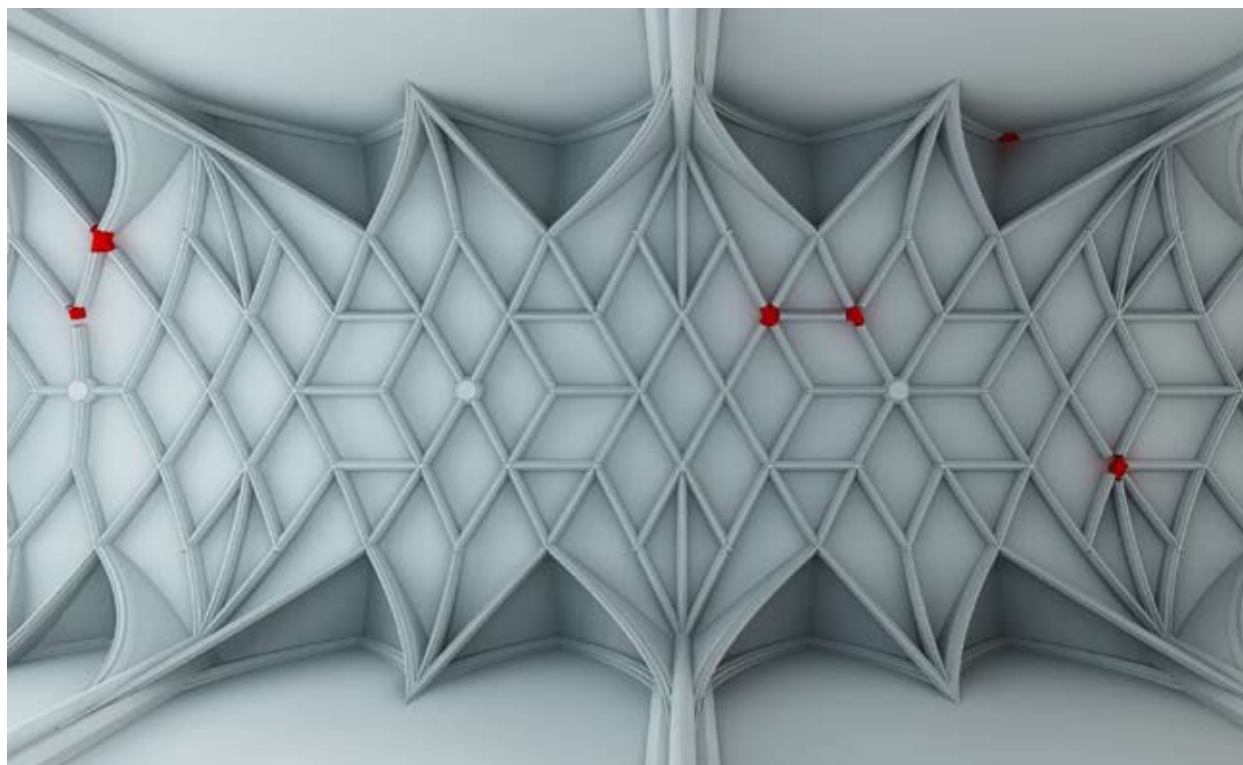

Mensor^{3D}

2015

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

1.

A pécsi székesegyház későgótikus átépítése során a teljes belső teret boltozatokkal fedték. A boltozatok nagy része az épület 1882. évi elpusztításáig fennmaradt, kivéve a hosszház főhajóját, amelyet barokk fiókos dongaboltozatként leírt és lerajzolt szerkezet fedett ekkor.¹ Erről a szerkezetről csak a bontás során készült rajzok alapján vannak ismereteink, fényképek nem maradtak meg róla.² A boltozat 18. századi keletezésével nem merült volna fel kétség, ha nem kerülnek elő azok a boltozati elemek, amelyek alapján egy késő gótikus boltozat létét feltételezhetjük a hajóban is. A 2011 megtalált boltozati bordacsomópontok és boltozati bordák egyértelműen kapcsolhatóak a székesegyházon 1500 körül zajlott építkezésekhez, méretük alapján pedig biztosan a főhajóban kellett lennie annak a szerkezetnek, amelyhez

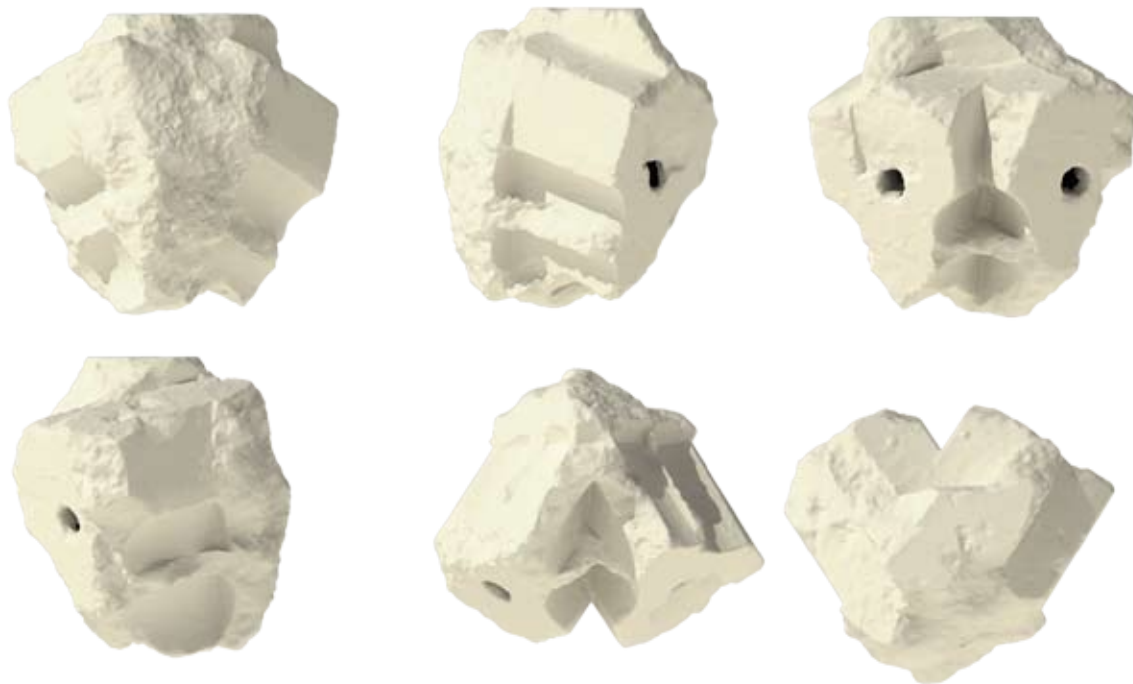
tartoztak.³ A bordaprofil magassága 32 cm, szélessége 20.5 cm ami megegyezik az egykori kórus és szentélyboltozat bordáinak méretével. A bordaprofil alapja kétszerhornyolt forma, a hornyolások találkozásánál azonban meglehetősen egyedi megoldással egy-egy pálca van a hornyolások között, a felső hornyolás tövéénél élszedés húzódik. Az élszedés síkja megegyezik azzal a sikkal, amelyből a hornyolásokat mélyítették valamint a pálca és a hornyolások sarkai is illeszkednek erre a síkra. A bordaprofil ugyan eltér a kórus és a szentély, valamint a mellék-hajók bordaprofiljától, azonban a szerkesztésmód megegyezik.⁴ Az egykori szentélyboltozat boltozati rendszere tökéletesen megegyezett az elpusztult domonkos kolostor templomának hajójában egykor állt boltozatával azonban a boltozatok bordaprofilja ezeknél is eltérő volt. Az eltérő bordaprofilok alapján sem a boltozatok építési idejében sem a tervező személyében nem feltételezhetünk különbséget.

1 Friedrich Schmidt és Gosztanyi Gyula rajzai. Gosztanyi Gyula: A pécsi Szent Péter székesegyház eredete. Pécs, 1939. Dunántúl Pécsi Egyetemi könyvkiadó és Nyomda

2 Az egyetlen, a szentélyt megörökítő fényképen csak a diadalív alsó része és a hajóboltozat legkeletibb konzoljainak alja látható.

3 A bordaprofil átlagosan 0.5 cm el nagyobb, mint az egykori kórus és szentélyboltozat bordáié, ezt azonban a kivitelezési hibahatáron belüli értéknek vehetjük.

4 A bordaprofilok különleges kialakításúak, közös jellemzőjük a bordatő viszonylag nagy szerkezeti vastagsága.

2.

Az egykori boltozathoz 19 db olyan töredék azonosítható, amely valamilyen csomópont-hoz tartozott. A csomópontok közül hét alkalmas arra, hogy egykori formáját teljes mértékben rekonstruálhassuk, és a csomópont-ra vonatkozó minden mérést elvégezhessünk rajta. További három olyan töredék van, amelyet térszkenneres mérés és számítógépes feldolgozás segítségével egyértelműen azonosítani tudunk, más épke- csomópont részleteivel, tehát kilenc csomóponti elemmel rendelkezünk, amelyek közül többől két példány is ismert. Fennmaradt egy falborda záradék- elem is, amely nem tekinthető csomópontnak viszont a boltozat alapvető rendszerének rekon- struálásában fontos adatokat biztosított. (1.kép)

A boltozati bordacsomópontok a követ- kezők:

1. Bordacsomópont

Négy borda szabályos 60-120 fokos szögű keresztezése, két boltváll felől érkező és két a záradékba emelkedő bordával, amelyek a 60 fokos szűkebb állásra szimmetrikusak. A cso- mópont emelkedési szöge 14 fok. A boltozat szerkezetét meghatározó rácsháló alapeleme. (2. kép)

2. Bordacsomópont

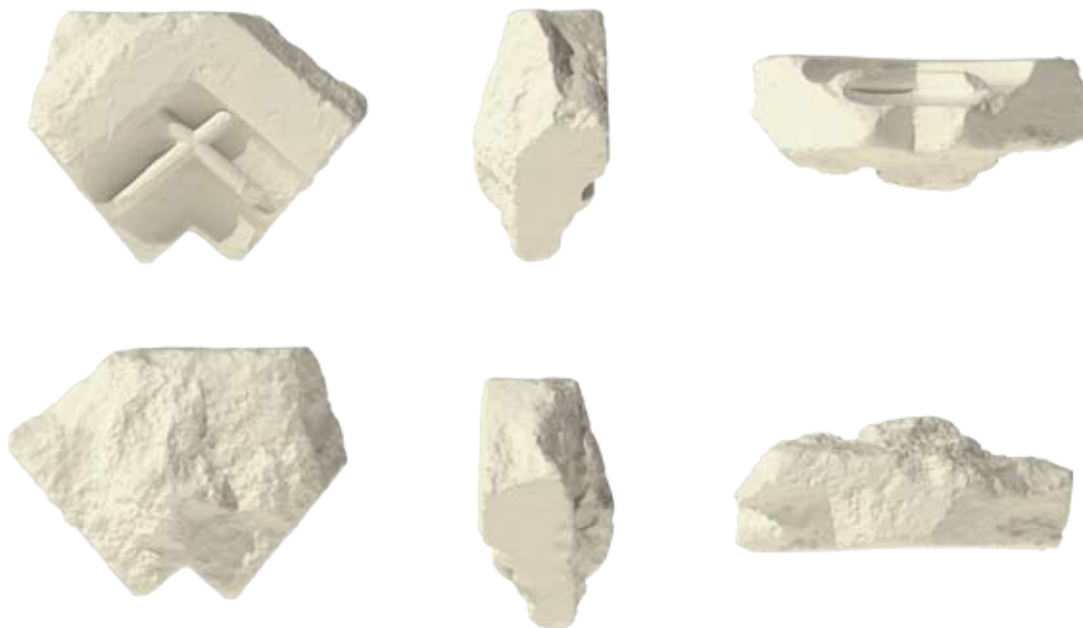
Falborda záróköve. A záradéki ívszegmensek szöge 98-100 fok. Szimmetrikus szerkesztése arra utal, hogy a támváltásos rendszerű boltvál- lak ellenére a boltozat fiókjainak homlokívei azonos kialakításúak voltak. (3. kép)

3. Bordacsomópont

Hat borda szabályos 60-120 fokos szögű ke- resztezése, három boltváll felől érkező és két a záradékba emelkedő bordával, amelyek a 60 fokos szűkebb állásra szimmetrikusak, valamit egy 60-60 fokos állású köztes borda, mely- nek csekély 5 fokos emelkedési szöge van. A boltváll felől érkező bordatövek közül kettő a 60 fokos szerkesztésnek megfelelő helyzetű, a harmadik ezek szögfelezőjében 30-30 fokos állással indul. A csomópont emelkedési szöge 30 fok. A csomóponton látható jellegzetességek szerint a boltmezők határán a boltozat hossz- tengelyére merőleges bordák voltak a boltvál- lakhoz kapcsolódó rombusz alakú boltmezők szögfelezőjében. (4. kép)

4. Bordacsomópont

Négy borda szabályos 60-120 fokos szögű keresztezése, két boltváll felől érkező és egy a

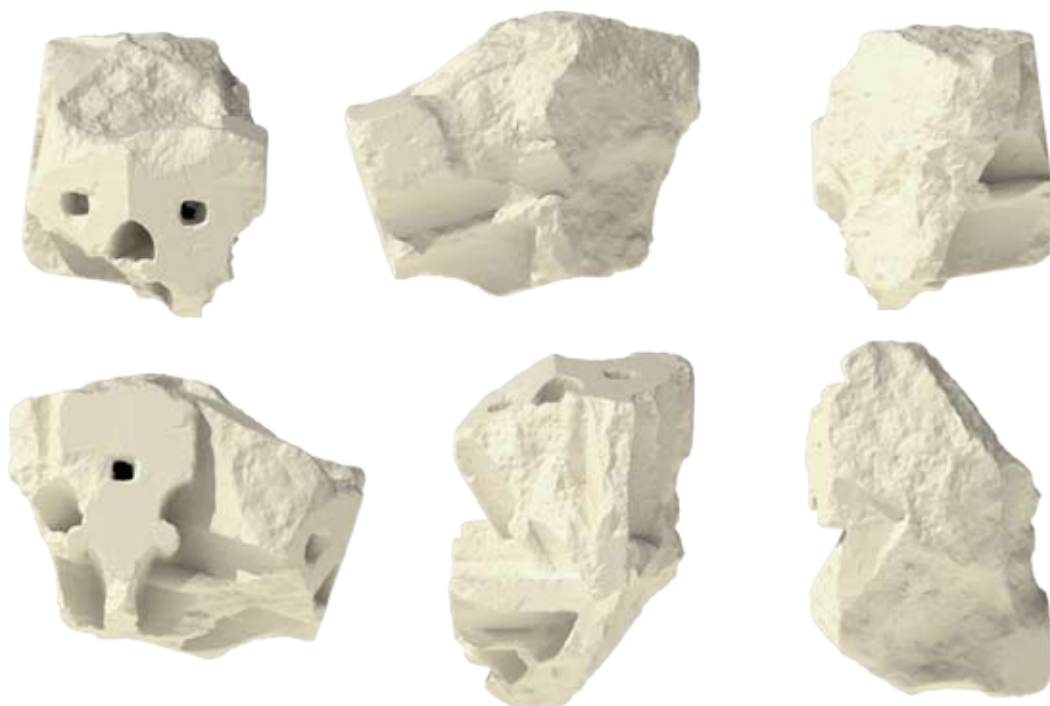

3.

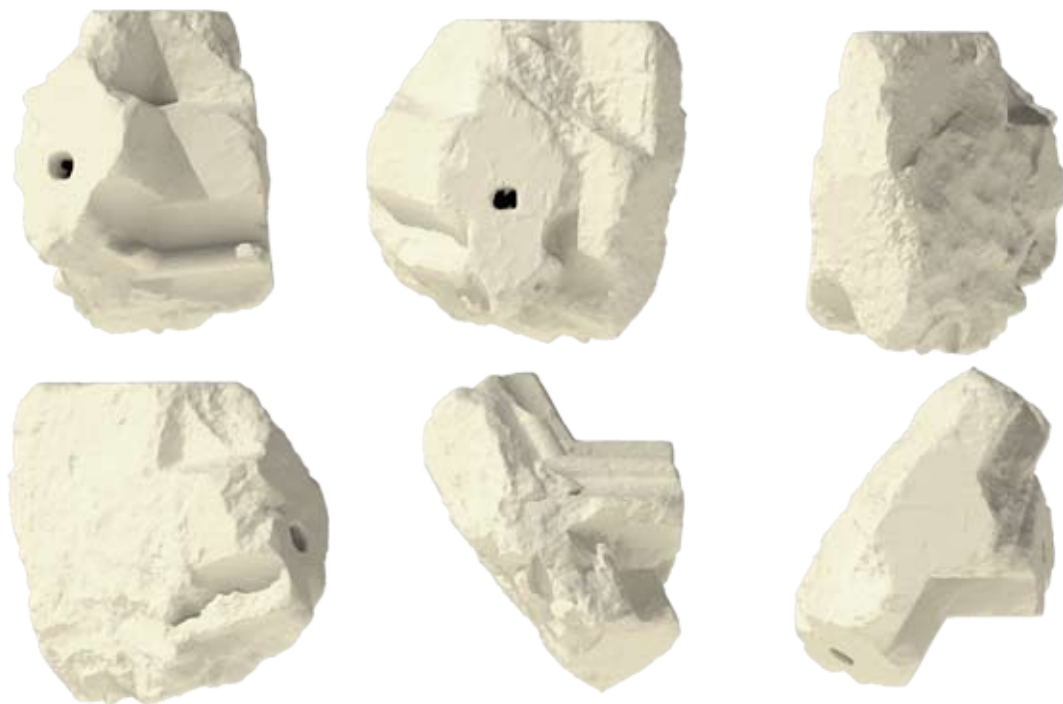
záradékba emelkedő bordával, valamint egy 60-60 fokos állású köztes borda, melynek csekély 5 fokos emelkedési szöge van. A csomópont emelkedési szöge 14 fok. A 1. számú csomópontnak a záradék felé aszimmetrikus változata. (5. kép)

5. Bordacsomópont

Öt borda szabályos 60-120 fokos szögű keresztezése, két boltváll felől érkező és két a záradékba emelkedő bordával, amelyek a 60 fokos szűkebb állásra szimmetrikusak, valamint egy 60-60 fokos állású köztes borda melynek

4.

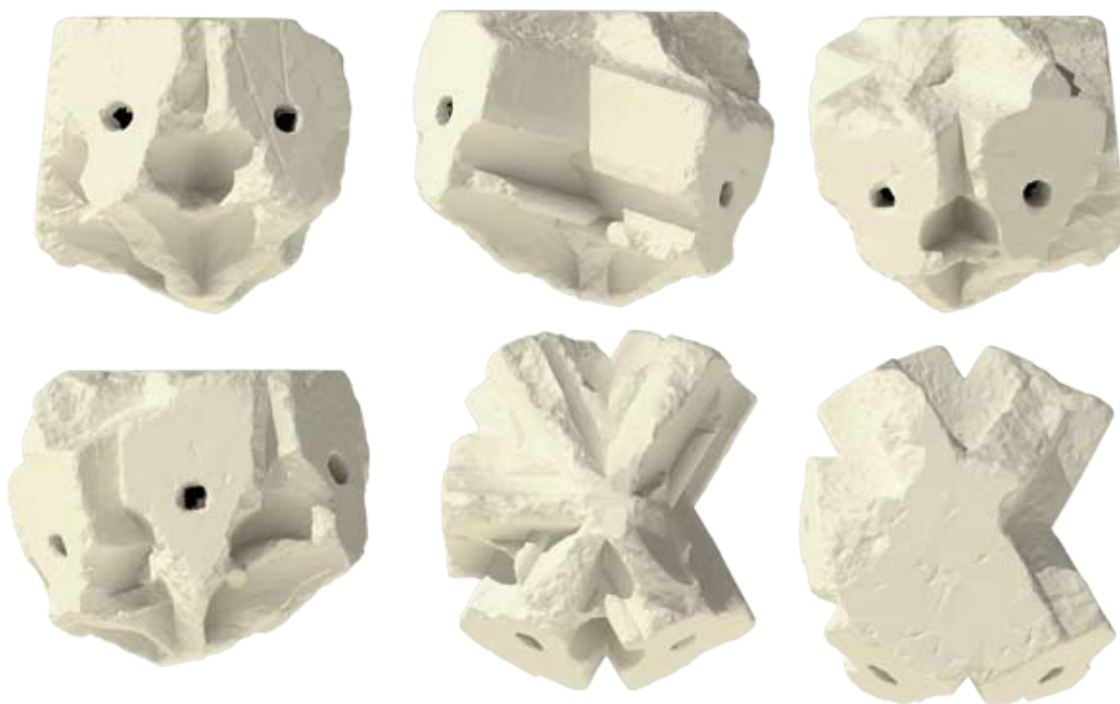
5.

csekély 5 fokos emelkedési szöge van. A csomópont emelkedési szöge 14 fok. Ez a csomópont bizonyítja, hogy az egykori hálóboltozat rácsába záradéki ívszegmensek voltak komponálva, amelyek a boltozat hossztengeleyével párhuzamosan álltak a Szeged-alsóvárosi ferences

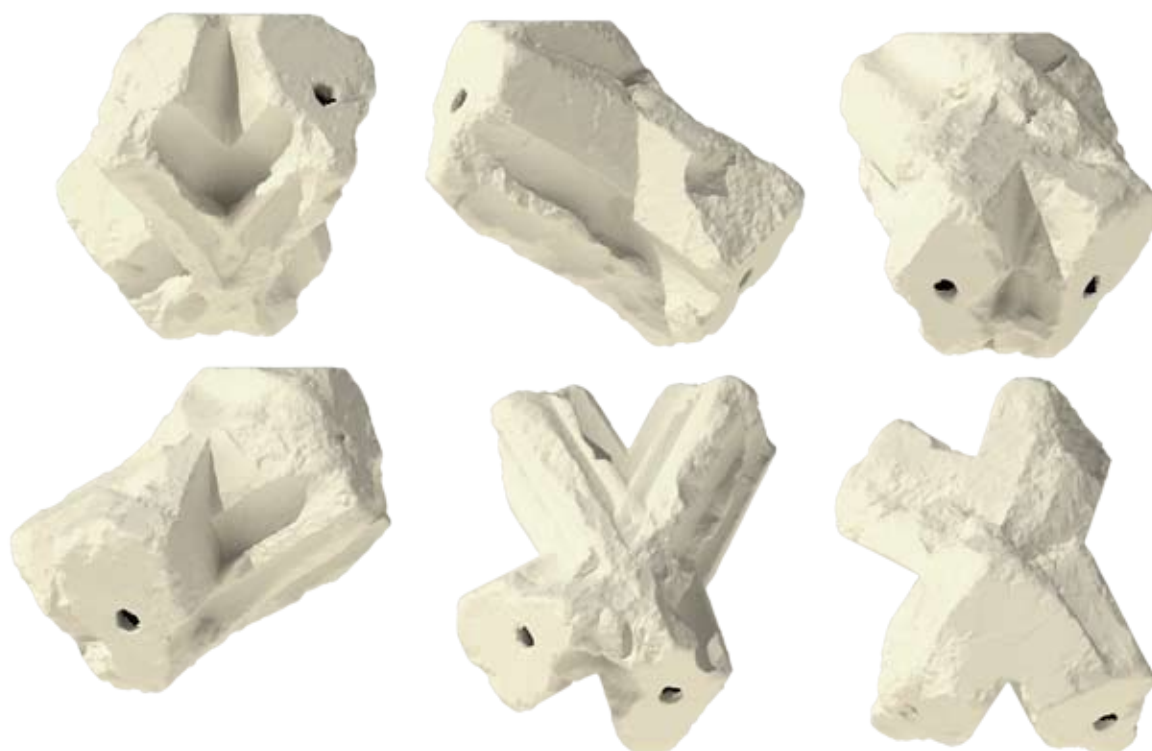
templomnak a ma is látható hajóboltozatához hasonlóan. (6. kép)

6. Bordacsomópont

Jó állapotban fennmaradt négy bordából álló kereszteződés.

6.

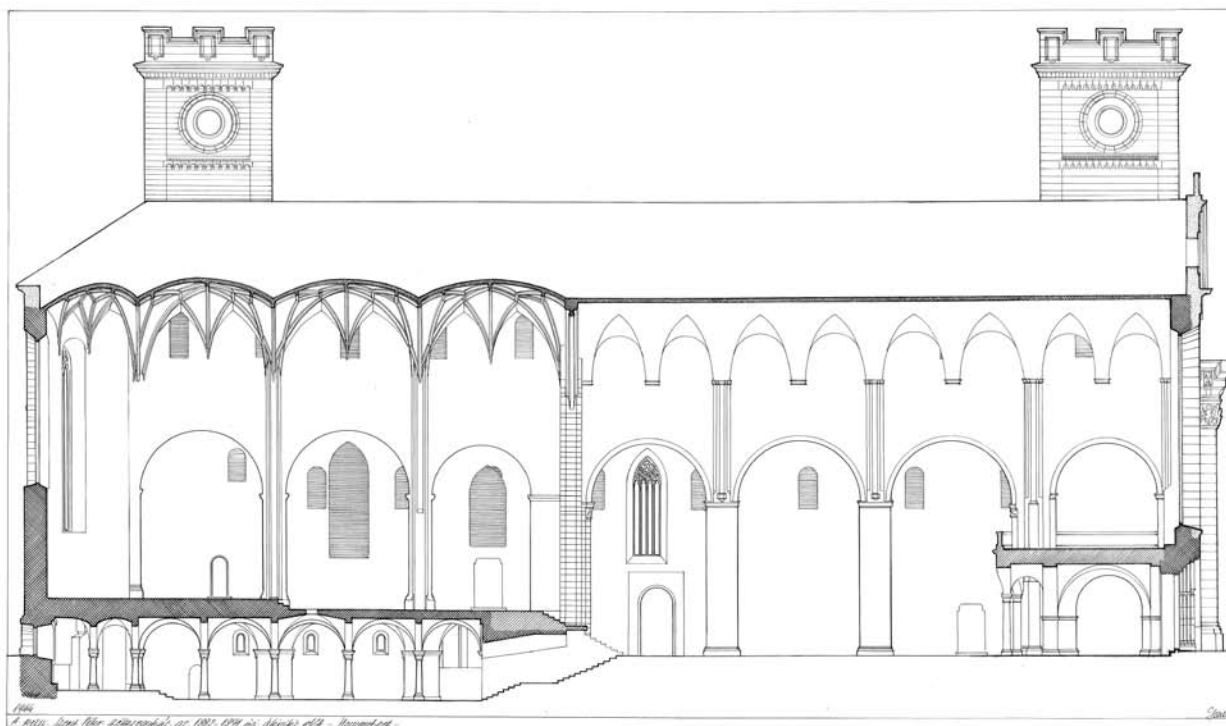
7.

Boltváll közeli helyzetű elem, két boltvállból érkező és két emelkedő helyzetű bordából áll. Erősen aszimmetrikus alaprajzi vetületű, emelkedési szöge 30 fok. A boltváll felől érke-

ző bordák szögében nincs különbség, azonos ívszegmensből szerkesztettek. A csomópont váltott helyzetű boltváll fiókrésznek a csúcsán

8.

9.

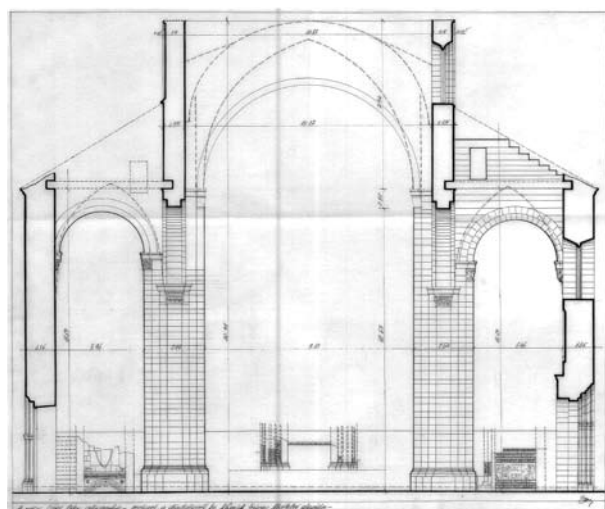
volt beépítve, a szögeltérések alapján a rövidebb nyugati boltszakaszban.(7. kép)

7.Bordacsomópont

Az erősen törött csomópont középső része és egyik szára maradt meg. Emelkedési szöge 15 fok. Az Y alakú köelem záradékközeli helyzetű volt, két boltváll felől emelkedő és egy záradékba tartó bordából áll. A csomópont szerkezete eltér a boltozat alapvető felépítésétől. Bizonyítja, hogy valamely szakaszon négy ötszögű me-

zöből alkotott motívum volt, amely öt szabályos rombuszmező helyére terjedt ki. (8. kép)

Az épület szerkezetét, így a főhajó egykori formáját Friedrich Schmidt felmérési rajzaiból és Gosztanyi Gyula rekonstrukciójából ismerjük.⁵ (9-10 kép)A jelenlegi rekonstrukció boltozat modelljei, a Buzás Gergely által ezek az adatok alapján épített modellbe illeszkednek, a 1505 utáni állapotot mutatva.⁶ (11 kép) A fennmaradt fénykép és a felmérések valamint megőrzött kötödék alapján tudjuk, hogy a főhajóban a románkori árkádívek indításának magasságától felfelé ugyanolyan belső falpillérek voltak, mint a kórusrészen, valamint az egykori domonkos kolostor hajójában.⁷ Ezek a pillérek

10.

5 Schmidt, Gosztanyi 1939. Az épülről teljes mértékű felmérések készültek, amelyek pontos számszerű adatokat is tartalmaznak, így a rekonstrukció hitelesége a korabeli mérési eredmények hitelességével egyező.

6 Buzás Gergely: A pécsi Székesegyház a román korban. Az egyházmegye építészeti emlékei. in: A pécsi egyházmegye története I. A középkorévszázadai (1009-1543). Szerk.: Fedeles Támás – Sarbak Gábor – Sümegi József. Pécs,2009. 611-713.

7 A falpillérek nem szűkítették olyan jelentős mértékben a teret, mint Székesfehérváron vagy a Kolozsvári Farkas utcai templom és a dési református templom es-

12.

11.

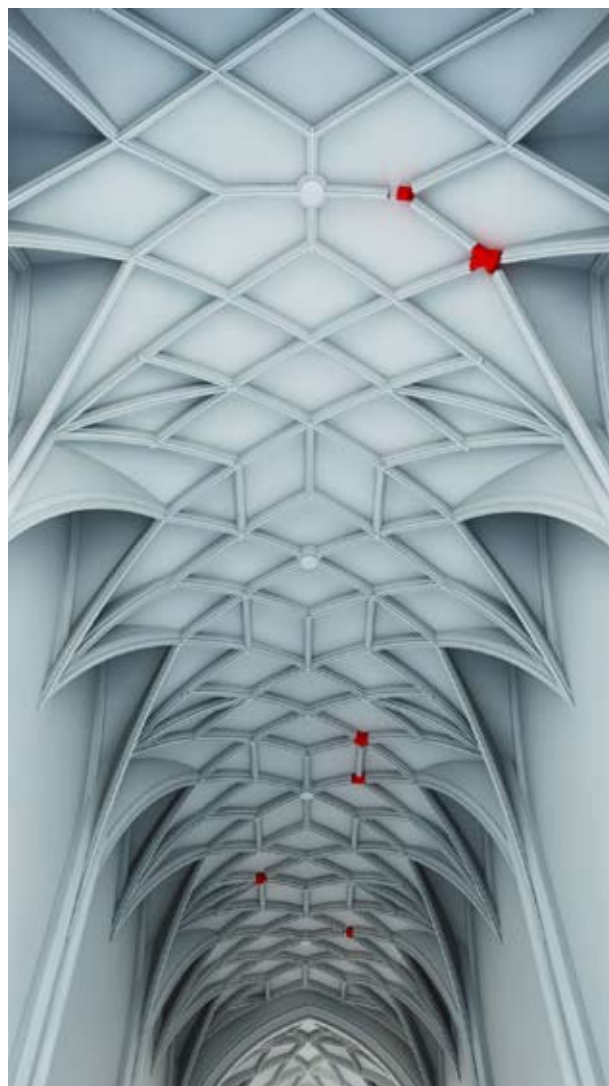
egy erősen lesarkított hasábból, és az ezt bővítő viszonylag filigrán hengeres tagozatból álltak. A főhajóban a hengeres tagozatok alján nyolcszögű levél és torzfő motívumokkal díszített konzolok voltak. A rajzok alapján a boltozat alatt a pillérek egyszerű párkányok voltak.⁸ A pillérek alapján a főhajó boltszakaszai egyértelműen meghatározhatóak. A keleti részen három közel egyforma boltszakasz volt a köztük mérhető különbségek az építési és / vagy mérési hibahatáron belüli értéknek tekinthetőek. A nyugati boltszakasz azonban lényegesen rövidebb a másik háromnál. Eredetileg a nyugati szakaszt román kori hevederív választotta el a hajó többi részétől, az alatta álló pillérpár is ennek megfelelő formájú volt. Az erre támasztott gótikus pillér azonban a többivel megegyező volt, ez a két pillérrendszer kapcsolódásánál okozott is némi problémát.⁹ A boltozat szintjén a pillérek alapján a későgótikus átépítésnél nem volt hevederes elválasztás a nyugati szakaszon, tehát a hajó hálóboltozata egységes rendszert alkotott.

8 Ezek a párkányok a rajzi anyag alapján inkább 18. századnak tűnnek és a bordaváz nélküli boltozathoz készülhettek.

9 A keskenyebb gótikus hengeres pillértagolást egy gyűrűs párkány közbeiktatásával ültették fel a szélesebb román kori félköríves pillérbővületre.

13.

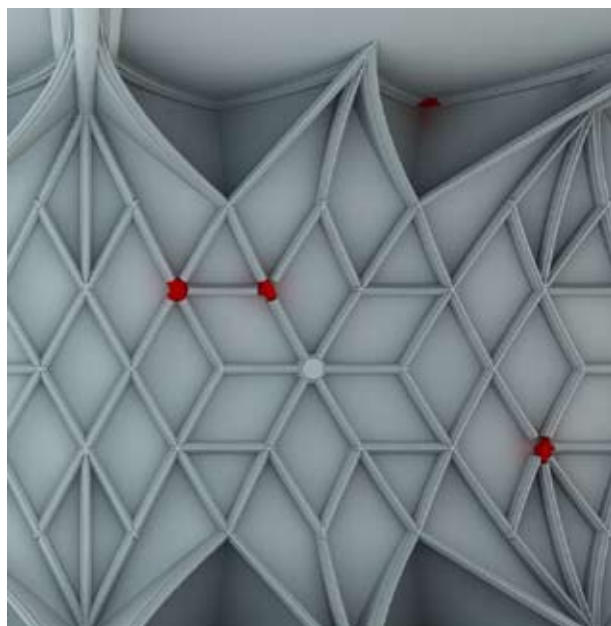
14.

A rekonstruálható boltszakaszok boltvállak és a bordacsomópontok alapján, kísérletet tehetünk az egykori hálóboltozat rajzi rekonstrukciójára. (12-14. képek)

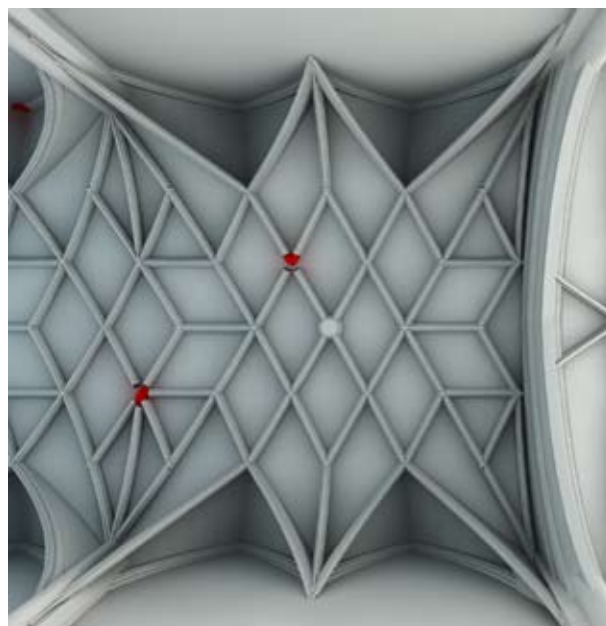
A csomópontok alapján a boltozat bordarácsának alapszerkezete egy homogén, 60-120 fokos rombuszmezőkből felépülő háló volt, amelynél a rombuszok hosszátlója a boltozat tengelyére merőlegesen állt. A boltozati csomópontok emelkedési szögei alapján a záradék és boltváll között a csomópontok két szinten helyezkedtek el. A boltozat szélességét ezzel összhangban közel három rombuszmező hosszátlója adta ki. Az így rekonstruálható rendszerrel a csomópontok többsége összhangban van. Ez a szerkezeti rendszer teljesen homogén formában a stuttgarti Szent Lénárd tempom szentélybol-

tozatán látható.¹⁰ Ebbe a homogén rácsozatba a rombuszmezők rövidebb, a boltozat hosszten-gelyével párhuzamosan álló átlói mentén, záradéki ívszegmensből szerkesztett bordákat helyezve, olyan szerkezeti rendszer alakítható ki, mint amilyen a Szeged- alsóvárosi obszerváns ferences templom hajóboltozatánál is látható. Ugyanez a szerkezeti megoldás bizonyíthatóan megvolt a pécsi kórusboltozat bordarácsában is. A hajóboltozat kőanyagában több csomóponton mérhető ilyen bordaíndítás, tehát a pécsi hajóboltozat is ebbe a rendszerbe sorolható volt. A legépebben fennmaradt csomópont alapján azonban, ez a rendszer a szegedi párhuzammal szemben nem volt homogén rácsozat, hanem a keresztirányú rombuszmezők, és a párhuzamos állású rombuszmezők egymásba kapcsolódó

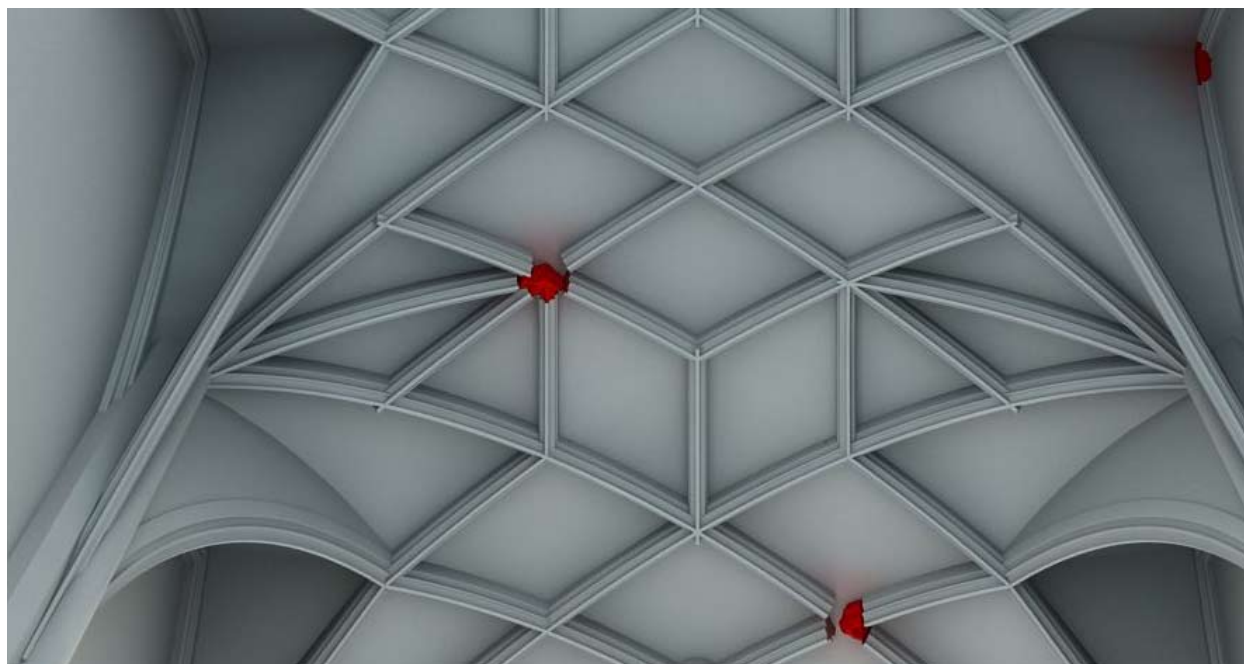
¹⁰ Stuttgart Leonhardskirche

15.

16.

17.

mintázatot alkottak. A csomópontok azonos szerkesztés mellett alaprajzi vetületben eltéréseket mutatnak, több közülük aszimmetrikus kialakítású. Az egyik köelem alapján, a boltozat rácsában egy hat rombuszmezőből felépülő csillagmotívum volt. /4. bordacsomópont/ (15. kép) Egy másik csomópont szerint, volt a bordarácsban egy homogén az alapváltozatnak megfelelő állású rombuszmezőkből álló rész. /1. bordacsomópont/ (16. kép) Ezek a csomó-

pontok a záradék alatti szinten helyezkedtek el, így a boltozat középső részére adnak információt. A boltváll feletti szinten álló csomópontok közül az egyik egy szabályos 60-120 fokos X alakú kereszteződés, olyan bővítése, amelynél záradéki ívszegmens indítása mérhető az egyik oldalon a szélesebb 120 fokos szögben. Ugyanennél a csomópontnál, a boltváll felől érkező bordák szűkebb 60 fokos részének szögfelezőjében egy további olyan bordaindítás van,

18.

19.

amely 90 fokos szöget zár be a záradéki ívszegmensből szerkesztett bordával. /3. számú bordacsomópont/ Ez a borda a boltozat hossz tengelyére merőleges állású és boltvállak felől kapcsolódott a csomópontba. A boltmező alapján kiszerkeszthető hálózatba ez az elem úgy illeszkedik, hogy a merőleges állású borda a falpillérek középsőéhez kapcsolódik és a boltmezők határán fut. (17. kép) A boltszakaszok azonban nem voltak teljesen lehatárolva haránt irányú bordákkal, mert a csomóponton ilyen irányú indítás nincs. A szerkezeti rendszer alapján a boltszakaszok részleges lehatárolást kaptak, tehát bordarácsuk szakaszonként szimmetrikus lehetett. Ebből következőek az is, hogy szakaszonként eltérő mintázatot alkottak ugyanannak a boltozati rendszernek az elemeiből. A falborda záradéka teljesen szimmetrikus a bordák találkozási szöge pedig viszonylag szűk, 100 fok körüli. A köelem alapján, a kórus boltozatához hasonlóan a hajóboltozat is váltott boltvállakkal épült, két szűkebb homlokív szakasz osztotta a köztes boltvállak mellett. Az alaprajzi vetület szerint azonban az „erősebb” vállakhoz kapcsolódó három rombuszmezővel szemben a „gyengébb” vállakhoz két mező csatlakozott és az „erősebb” vállaknál a pillérek is szűkítették a homlokíveket, ezért a homlokívek szimmetrikus kialakítása nagyon valószínű, mint ahogy azt a kötöderek is alátámasztja. Van egy olyan töredék, amelyen meredek szögű tagozatáthatások láthatóak, ez az egyik köztes boltváll töredéke lehet.

A boltozati rendszerben két csomópont elhelyezkedése bonyolultabb. Az egyik egy olyan X alakú csomópont, amely erősen aszimmetrikus és két boltváll felől érkező és két a záradékba

induló bordából áll. A záradéki bordák szöge a boltozat rendszerének megfelelő. A csomópontról egyértelmű, hogy a boltfiókok felső csúcsán elhelyezkedő elem, a boltvállakból érkező bordák szöge azonban a hibahatárnál nagyobb mértékben eltér az itt kiszerkeszthető értékektől. Ennek magyarázata, hogy ez az elem, a rövidebb nyugati boltszakaszban volt beépítve. A nyugati boltszakasz egy rombuszmezőnyivel rövidebb a többinél köztes „gyengébb” boltváll nem két, hanem csak egy szakaszos volt. Ebbe a rendszerbe a köelem tökéletesen illeszkedik. (18. kép) A másik csomópont egy egyszerű Y alakú kereszteződés, amelynél azonban a boltozati rendszernek megfelelő két érkező borda szögfelezőjében egy emelkedő helyzetű borda van. /7. számú bordacsomópont/ Ilyen elem a boltozati rendszerben nem helyezhető el. Amennyiben a záradékban öt egymással határos rombuszmező közül a középső oldalait elhagyjuk és középső mező átlóin vezetett bordákat építünk a rendszerbe, egy négy darab ötszögű mezőből álló mustrát kapunk, amelyben ilyen csomópont található. (19. kép) A megoldás főleg az osztrák későgotikában gyakori, sokféle boltozati rendszerben használták a boltozat bordarácsának gazdagítására. A megoldás statikai hátrányokkal nem jár együtt.¹¹ A pécsi boltozat

¹¹ Günter Brucher: Gotische Baukunst in Österreich 275, 280, 281 Residenz Verlag 1990. Kiemelkedő példája a megoldásnak a heiligenbluti plébániatemplom szentélyboltozata, a stallhofeni templom hajóboltozata, vagy Maria Saal prépostsági temploma. Az említett példák Karintia tartományban állnak a megoldás regionális elterjedésének tűnik.

20.

rácsozatában szimmetrikus elhelyezésben ez a mustra a nyugati boltmezőben lehetséges, hiszen a nagyobb mezők középpontjába csomóponti elem esik.

A boltozat boltvállának többszintű kialakítására, ami a csomópontok boltváll felé mutató bordaíndításai alapján valószínű, számos analógiát ismerünk. Magyarországon ilyen a Szeged-alsóvárosi obszerváns ferences templom hajóboltozata (20. kép), valamint erdélyi Dés református templomának boltozatíndításai. A korszakban a legmarkánsabban a fereibergi Dóm hosszház boltozatán látható ez a megoldás, valamint Dinkelsbühlben a Szent György templom hosszházának főhajójában ahol a boltvállíndítások három szintre tagoltak.¹²

A boltozat bordarácsának szerkesztett hossza, és a rajzi felméréseken mérhető adat a főhajó hosszáról összesen 51 cm eltérést ad ki. Ez boltszakaszonként 13 centiméteres nagyságú, ami gyakorlatilag elhanyagolható a bolto-

zat méreteihez képest. A boltozat teljes elméleti rekonstruálására viszont nincs lehetőségünk. Egyrészt a bizonyítható szakaszoltság ellenére, a boltozat bordarácsának mustrája felépülhetett egymásba fonódó elemekből úgy, hogy ezek a boltszakaszok határain átnyúltak, másrészt a jelenleg bemutatott változatnál sem tudhatjuk, hogy a záradékban az egyedi elemek milyen sorrendben következtek boltmezőnként. Az illusztrációs anyagban azt a legvalószínűbb változatot jelenítettük meg, amely a kórus boltozatának erősen szakaszolt és szimmetrikus változatával a leginkább összhangban van.

Az egykori boltozat süvegfelülete, bordarácsától megfosztva megérhette az 1882-es évet.¹³ A felméréseken látható fiókos dongaboltozat boltváll rendszere megegyezik a rekonstruálható gótikus boltozatéval. A gótikus boltozat szerkesztési jellegzetességei alapján a záradékban a dongaboltozatokéhoz hasonló egyenes tagolatlan formát mutatott keresztmetszetben. A 17.-18. században nagyon gyakori volt a gótikus szerkezetek „barokkizálása” a bordák stukkóval történő elfedése és a boltmezők freskókkal való kitöltése.¹⁴ A legtöbbször azonban a teljes bordavázatot leverték és a kapott fiókos dongára emlékeztető felületű süvegeket vastag vakolat vagy stukkóréteggel homogenizálva a teljes boltozatot befedő stukkódísz vagy freskó alapjául használták fel.¹⁵ Pécsen amennyiben a gótikus süvegfelület valóban fennmaradt az újkorban, nem tudatos átalakítás következtében pusztulhatott el a bordaváz, hanem a „rácdú-

13 Ennek a kérdésnek az eldöntésére már nincs esélyünk, az ábrázolt boltozat inkább 18. századnak tűnik, de számos fennálló gótikus eredetű levert bordázatú boltozat estében is problémát okoz a szerkezet eredeti formájának azonosítása. Ilyen például az erdélyi Táblás (Tobsdorf, Dupuş) vagy Rozsonda (Roseln, Ruja) és Nagyajta templomának hajóboltozata.

14 A boltozati bordákat a leginkább tagolt geometriájú keresztboltozatoknál hagyták meg, stukkódíszszel oldva a bordák éles gótikus formáit. Ilyen például a mariazelli búcsújáró templom hosszháza.

15 Például Pernegg Frauenkirche, de Prágában a Christoph Dizenhoffer tervei szerint eredetileg térgörbe hevederekkel szakasztott hosszházzal épült Szent Miklós templom hevederit is visszafaragták, hogy az egységes Johann Lucas Kracker által festett freskódíszítésnek ne legyen akadálya. Erre: Szentkirályi Zoltán: Az építészet története Újkor Barokk 192-193.

12 A Dinkelsbühlben álló Szent György templomot 1499-ben fejezték be. Werner Helmberger: Architektur und Baugeschichte der St. Georgskirche zu Dinkelsbühl (1448-1499). Das Hauptwerk der beiden spätgotischen Baumeister Niclaus Eseler, Vater und Sohn. München 1984.

lásnak” nevezett időszakban az 1700-as évek elején sérülhetett meg úgy, hogy a bordákat el kellett távolítani.¹⁶ A boltozat töredékeinek lelőhelye olyan építményekben van, amelyek a 18. század második felében épültek a Székesegyház közvetlen környezetében, a közvetett adatok alapján, a boltozat bordarácsa legkésőbb a 18. század második feléig maradhatott fenn.¹⁷ (21. kép)

A pécsi boltozatokat a források szerint, amelyeket Koller József nagyprepost közölt, *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum* című művében, Grecze Péter olvasatában Ernuszt Zsigmond püspök idején még a 1506-ban freskókkal is díszíthették.¹⁸ Ennek lehetőségét megerősíti a bordák egységesen fehér színe, amely arra utalhat, hogy a fehér bordarács mögött a süvegfelületek kaphattak színes festést. A Gerece által idézett forrást Henszlmann Imre is idézi a boltozatok mellett több más helyen is azonosítva Jakab bencés szerzetes festő műveit 1500-ra keltezve keletkezésüket.¹⁹

A boltozat újabb ismereteink és kutatási eredmények alapján szorosan kapcsolódik a 15. század végének magyarországi új későgótikus stílusáramlatába. Ez az előzőektől eltérő stílus Hunyadi Mátyás székesfehérvári építkezésé-

21.

ről eredeztethető, azzal a megkötéssel, hogy a későgótikus építkezések időrendje még nem teljesen tisztázott Buda környékén, ahol ennek az építészeti körnek rendkívül jelentős, de a pusztulás nagy foka miatt kevésbé ismert, illetve a többi emléknél is szórványosabb anyaga árnyalhatja a képet.²⁰

A pécsi boltozatok szerkezeti újításait tekintve rokoníthatóak a Székesfehérvári Szűz Mária Prépostság templomának egykori boltozatával, amelyet szintén a SZIME 3D ARprogram keretében dolgoztunk fel.²¹ Térsekenneles adatok alapján bizonyítható mindkét szerkezetben a záradéki ívszegmensből kiemelt bordaszakasz használata. Ugyanilyen szerkezeti elem

16 A „rácdúlás” a Rákóczi szabadságharc idején 1704-ben történt. Gerece Péter: Pécsi székesegyház: különös tekintettel falfestményeire: műtörténeti tanulmány Budapest: Hornyánszky, 1893. 28. Gerece itt említést tesz arról, hogy a főhajó boltozata ekkor beszakadt.

17 Az leletek többsége az északi várfal köpenyezésének alapozásából került elő az egykori Aranyos Mária kápolna mögötti szakaszon. Megegyező bordaprofilú faragványok a püspöki pince és magtár épületének falazatában láthatóak. Ezen építkezések kezdete lehet a legutolsó időpont a boltozat bordarácsának pusztulási idejére. Az előkerült köelemek faragása tiszta és éles, csak a bontási, beépítési is kibontási sérülések mutatkoznak rajtuk, olyan kopás, amely arra utalna, hogy hosszabb ideig szabadban tárolták volna a kőanyagot nem mutatkozik egyetlen elem sem.

18 Ernuszt Zsigmond 1505-ben halt meg, Gerece az 1506-os adatot a Pécsi Székesegyház: különös tekintettel falfestményeire című művében közli. Gerece 1893. 27. oldal

19 Koller József: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum* tomus IV. 606- 507. Pozsony 1796. Henszlmann 1869: 5-6. Henszlmann művében a latin szöveg is részletesen közölve a 6. oldal 1. lábjegyzetében. Gerece 1893: 28.

20 Nagyon keveset tudunk a budai ferences kolostorról, A Mária Magdolna templom későgótikus átépítéséről, a budai domonkos kolostortemplom átépítési idejéről és boltozatáról, a margitszigeti domonkos apácakolostor templomának átépítéséről.

21 A székesfehérvári Szűz Mária Prépostság egykori boltozatáról, a Fiatal Középkoros Régészek IV. konferenciáján számoltam be, a témában írt tanulmány a konferenciakötetben fog megjelenni.

17.

volt a másik két ismert pécsi boltozatban, a Székesegyház egykori kórusboltozatában és az egykori Domokos kolostor hajóboltozatában is. A székesfehérvári boltozat kapcsán felmerült, hogy a boltozat tervezői, építői között Augsburgi tanultságú mesternek, mestereknek is kellett lennie.²² A Pécsi boltozatok kapcsán már Székér György tanulmánya kimutatta az augsburgi igazodást, amely lényegesen egyértelműbbnek tűnik, mint a székesfehérvári boltozat esetében.²³ Itt látszik megoldás a problémára, hogy a név szerint ismert pécsi építőmester,

„1505 LABORE MAGAISTRI DEMETRI
LAPICIDE”
(22. kép)

augsburgi kapcsolatai kimutathatatlanok a kutatás jelenlegi állása szerint.²⁴ A neve alapján helyi, de biztosan nem német építőmester nagyon szoros augsburgi igazodására magyarázat lehet, hogy Székesfehérváron olyan mester környezetében szerezhette tudását, aki

Augsburgban Burkhard Engelberg köréből érkezett. Engelberg más tanítványainak hasonló pályája Bajorországban és Württembergben jól dokumentált. Székesfehérváron azonban nem csak az augsburgi sajátosságok mutatkoznak, és a többi Magyarországi későgótikus építkezésen is más, elsősorban württembergi, Stuttgart környéki stíluselemek dominálnak.

Ebből a szempontból a pécsi hajóboltozat köztes formát mutat. Jellemzően augsburgi elem az erős szakaszoltság és a boltszakaszok középpontos szimmetriájára való törekvés, olyan boltozat konstrukciók formálása, amelynél a csillagboltozatok szimmetriája jelentkezik hálóboltozatokon. Valójában ezek a boltozatok, az egykori kórus boltozat és a hajóboltozat egyaránt, geometriájukat tekintve hálóboltozatok, amelyeknél a váltott támrendszer és a középpontos szimmetrikus záradéki motívum között feszültség adódik. A kórusboltozat erősen szakaszolt formája ennek a konstrukciónak a csillagboltozatok felé mutató végletét mutatja, míg a hajóboltozat a nagyon homogén rácsoszerű, fiókos dongaboltozat hatású boltozatkonstrukcióba viszi bele úgy a csillagboltozatok középpontos szimmetriáját, hogy ez csak a bordarács alaprajzi vetületén erőteljes, a térbeli konstrukcióra nincsen befolyással.

Arra a kérdésre, hogy vajon a pécsi székesegyház azonos korú, de részben eltérő boltozatait ugyanaz a mester készítette nem tudunk biztos

22 Szőke Balázs: A székesfehérvári Szűz Mária Prépostság egykori boltozatai. (megjelenés alatt)

23 Kárpáti Gábor- Székér György: A pécsi ferences és domonkos kolostorok kutatása. 235-256. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Szerk: Haris Andrea Budapest 1994

24 A feliratot közli: Gerecse: 1893. 27. Henszlmann Imre: Pécsnek középkori régiségei: 1. rész: A pécsi székes-egyháznak építésze. 5-6. Budapest: Eggenberger Ferdinánd, 1869.

választ adni. Egyrészt a két boltozat ugyanakkor a művészi hozzáállásnak és szakmai háttér tudásnak a nyomát őrzi. Minden okunk meg van feltételezni, hogy az alkotó egy másik szerkezeten más formákat részesít előnyben. Másrészt a bevált megoldásokból több is épülhet, hiszen pont Pécsen a Székesegyház kórusboltozata és a domonkos templom hajóboltozata egyezik meg, míg Burkahard Engelberg tanítványa Stephan Weyer az augsburgi Szent Ulrich és Afra templomban 1490 előtt Engelberg által felépített boltozattípust Schwäbisch Gmünd-ben használja a Münster hosszházának főhajójában 1515 körül.²⁵ Erdélyben pedig a bevált típusok sorozatos másolása is megfigyelhető.²⁶

A pécsi hajóboltozat szerkezeti megoldásának legközelebbi analógiája a Szeged-alsóvárosi obszerváns ferences templom hajóboltozata, és a Bakabányai római katolikus templom hajóboltozata. Pécsről eltérően mindkettő nagyon homogén folyamatos alaprajzi vetületi rajzokkal rendelkezik, hasonlóan azokhoz a sorolt rombuszháló boltozatokhoz, amelyek inkább a Stuttgarter igazodást mutatják, mint a Nyírbátorban a mai református templomban álló boltozat. A szegedi és pécsi építkezések között azonban apró, de kimondottan személyre utaló kapcsolat mutatkozik. A szegedi meglehetősen egyedi bordaprofil leginkább a pécsi kórusboltozatával mutat rokonságot. A trapézorru profil későgótikus boltozatoknál leginkább a téglabordás szerkezeteknél fordul elő, de a szegedi és a pécsi példák ennél gazdagabb profilozásúak. Trapézorru, de gazdagabb tagolású profil szintén az augsburgi körben fordul elő, így bár a szegedi boltozat más jellegzetességeket is mutat, építési ideje szerkezete és formái alapján, leginkább a pécsi boltozatokat építő mesterkörrel rokonítható.²⁷ A Pécsen és Szegeden hasz-

nált bordaprofilok jelentősen eltérnek a máshol használt profiloktól. Székesfehérváron és Esztergomban körtetagos, de a bordatőben pálcával kísért típust használták, a legtöbb korabeli építkezésen három újas vagy kétszerhornyolt bordaprofil. Bonyolítja a kérdést, hogy Pécsen a domonkos templom hajóboltozatánál viszont az elterjedt három újas profil alkalmazták.

A pécsi hajóboltozat a korszak egyik legötletesebb szerkezete volt. A magyarországi anyagban szinte egyedülálló abban a tekintetben, hogy a boltozat bordarácsába olyan, az alapvető rajzolatól eltérő elemeket is komponált a tervező, amely a szerkezeti lehetőségeket kihasználva tette dekoratívvá a boltozat összképét. A magyarországi későgótikára nagyon jellemző, „mérnöki szemléletű” végletekig következetes boltozatokat közé csempésztetett olyan elemeket, amelyek oldották az amúgy nem túl bonyolult rajzolat szigorú formáját. Az egykori pécsi boltozat legközelebbi rokonai e tekintetben a Schwäbisch Hallban álló Szent Mihály templom csarnokszentélye és a Nördlingenben álló Szent György templom hosszházának boltozatai.²⁸ Mindkét példánál a Pécsen is alkalmazott szerkezeti megoldások tették lehetővé a boltozatok megépítését.

A leleteket Buzás Gergely 2011 november-decemberi falkutatásán bontották ki.

A Boltozat kőanyagának térszekennelésére a SZIME 3D AR program keretében került sor. A kőanyagot Fehér András programigazgató vezetésével Laki Boglárka rögzítette.

A számítógépes rekonstrukció CAD modellje a szerző munkája. A Buzás Gergely által a székesegyházról készített modell és a boltozatok modelljeinek egyesítését a Pazirik Informatikai Kft. Balogh András projektvezető irányításával Menyhárt Gábor és Végh Mátyás végezte, a rendeket Gyermán Tamás készítette.

²⁵ Franz Bischoff: Burkhard Engelberg „der vilkunistreiche Architector und der Statt Augspurg Wercke Meister” Augsburg 1999

²⁶ Szöke Balázs: A Wechselberger-Harperger motívum Délkelet-Erdély késő gótikus építészetében in: Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméről Pro Énlaka Alapítvány, Haáz Rezső Múzeum 2012

²⁷ A rendkívül nagy fesztávú szegedi hajóboltozat bordarácsában a csomópontok kőből, a bordák idomtégla- lából készültek, a téglabépítés technikájának használata is inkább Augsburg és Landshut felé mutat

²⁸ Nördlingenben templom hosszházát, a szintén Burkhard Engelberg tanítványai közé tartozó Stephan Weyer építette 1505 előtt. <http://www.deutschebiographie.de/sfz85311.html>

Táblák

I.

A pécsi székesegyház rekonstruált belső tere 1505 után, szürke árnyalatossal megjelenítésben.

II.

A pécsi székesegyház rekonstruált belső tere 1505 után, a felméréseken látható kváderes festéssel valamint az analógiák alapján rekonstruálható szürke kifestéssel. A Szathmári tabernákulum, amely fennmaradt és a helye is ismert szintén színes, az analógiák alapján rekonstruált kisépítészeti elemek fehérre maradtak.

III.

A pécsi székesegyház rekonstruált belső tere 1505 után, a felméréseken látható kváderes festéssel valamint a boltozatai bordákon található fehér meszelésnyomokkal rekonstruálható kifestéssel. A Szathmári tabernákulum, amely fennmaradt és a helye is ismert szintén színes, az analógiák alapján rekonstruált kisépítészeti elemek fehérre maradtak.

IV.

A pécsi székesegyház rekonstruált belső tere 1505 után, a felméréseken látható kváderes festéssel valamint a boltozatai bordákon található fehér meszelésnyomokkal rekonstruálható kifestéssel. A boltsüvegeken kortárs analógiák

alapján készített díszítőfestés látható. Az analógiák alapján rekonstruált kisépítészeti elemek színesek, az oltárok magyarországi és közép-európai oltárképek felhasználásával megjelenítettek. A képbeállítás célja az egykori épületbelső összehatásának, színességének rekonstruálása.

V.

A pécsi székesegyház rekonstruált belső tere 1704 után, szürke árnyalatossal megjelenítésben.

A székesegyház kisépítészeti elemétől megfosztott képe a török kor után, a hajóboltozat bordázatától megfosztott állapotában. A süvegfelület képe mutatja, hogy reális esély van arra, hogy az 1882-ben lebontott boltozat a középkori boltozat süvegfelülete volt barokkizált formában. A Boltvállakból induló bordák felfalazásait a képen megjelenítettük. A szerkezet adottsági miatt, a felfalazásokat visszafaraghatták és kiegészíthették habarccsal úgy, hogy a felméréseken látható újkori formát mutassák.

VI.

A pécsi székesegyház 1882 előtt, fénykép

VII.

A pécsi székesegyház 1882 előtt, az előbbi fénykép beállításának rekonstrukciója a 18. századi berendezés és a lépcső újkori állapotának kihagyásával.

II.

III.

IV.

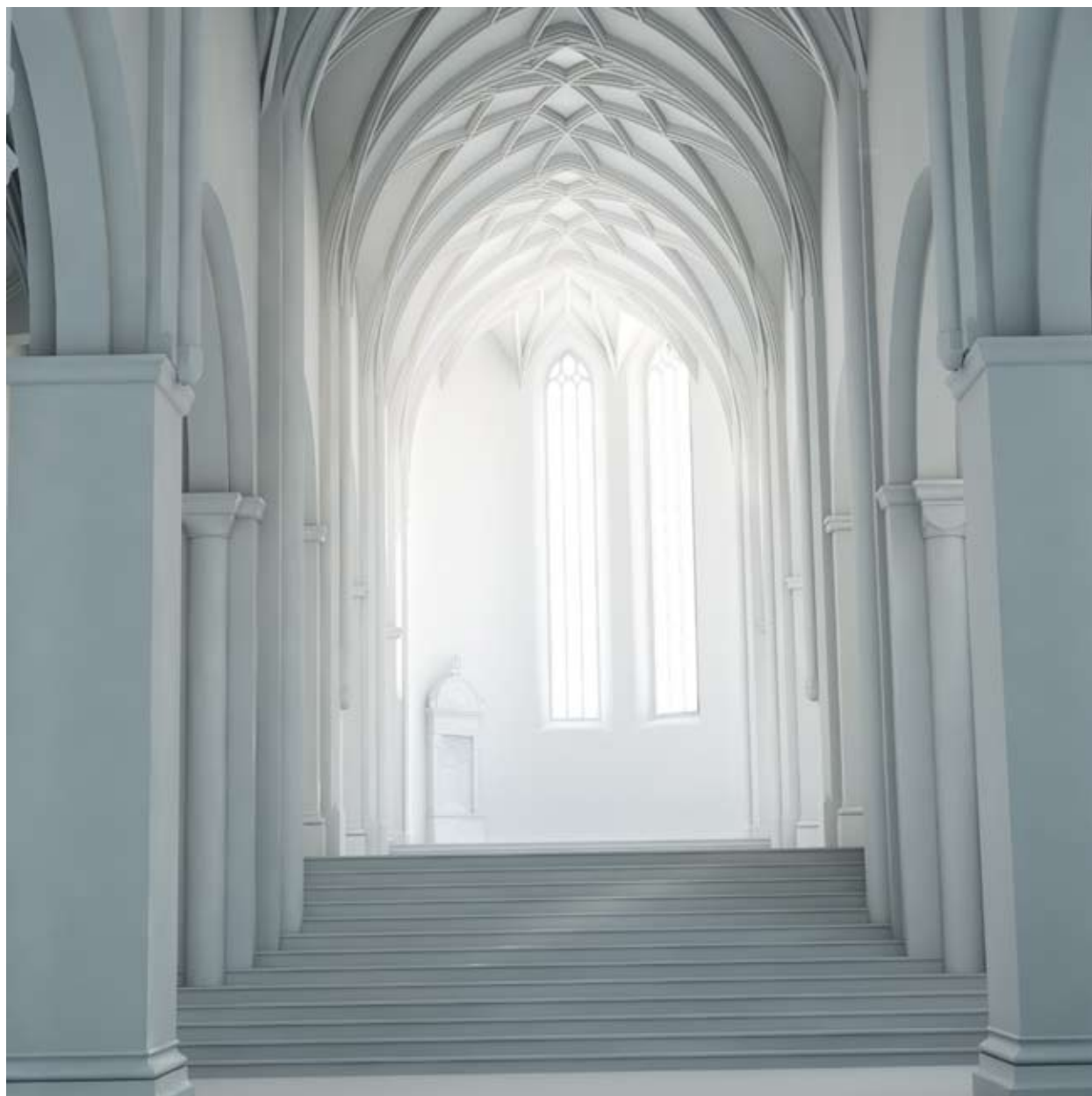

V.

Zalaegerszegi K. udv, fényk.

VI.

VII.